

KUR'ÂN KAYNAKLI HOŞGÖRÜ VE HÜRRIYET

Dr. İdris ŞENGÜL

Ankara Üniv.İlahiyat Fak.

Herşeyden önce daima aynı kalan,asıl itibariyle hiçbir zaman değişmeyen ve Kur'ân-ı Kerîm'le olgunluk zirvesine ulaşan vahiy kaynaklı evrensel dine, bizzat Allah Te'âla tarafından İslâm⁽¹⁾ adı verilmesi bile bu dinin ne derece müsamaha ve hoşgörü dini olduğunu anlatması bakımından son derece önemlidir.Zira sözlükte "İslâm" kelimesi; emniyet, güven, boyun eğme, itaat, ihlas, samimiyet, doğrudan ayrılmamak, şaşırmadan yolun ortasından yürümek gibi anlamlarının yanında, hoşgörü ile doğrudan alakalı sulh, barış. anlaşma, uzlaşma gibi anlamları da ihtiva etmektedir.⁽²⁾

Başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere diğer bütün semavî kitapların insanlığa tebliğ edilmesi, varlığın sahibi yüce Allah'ın varlık içinden seçerek, bu semavî kitaplarla ve ilahî elçiler aracılığıyla insana hitap etmesi, insanoğlunu muhatap kabul etmesi de başlı başına insana verilen değerın açık ve net bir göstergesidir.

Evrensel İslâm'ın en son ve en mükemmel şekli ile insanlığa tebliğ edildiği İlahî mesaj Kur'ân-ı Kerîm de birçok âyetleriyle insana verilen değeri, insanın varlık içindeki üstün konumunu gayet açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu husus Kur'ân'ı okuyan ve tetkik eden herkes için inkâr edilemez bir gerçektir. Vakianın da tasdik ettiği gibi Kur'ân'a göre insanoğlu mükerrerem , şerefli, ikrama en çok mazhar kılınan bir varlık olarak yaratılmış ve varlıkların pek çoğundan üstün kılınmıştır.⁽³⁾ Hem sûret hem de kabiliyetleri bakımından, her yönü ile en güzel bir yaratılış insana verilmiştir.⁽⁴⁾Yiyeceklerin en güzeli ve en temizleri de rızık olarak insana verilmiştir.⁽⁵⁾ Yeryüzünde ve göklerde olan herşey insan için

(1) İslamın evrenselliği konusunda tafsilatlı bilgi için bkz. Şengül, Dr. İdris, "**Kur'ânî Çerçeve**de **İslâmın Evrensellik Boyutu**" adlı makale, Diyanet İlmî Dergi, Cilt:30, Sayı:2, (Nisan-Mayıs-Haziran) 1994, s. 39-56

(2) Bkz. el-Cevherî, İsmail B.Hammâd , **es-Sihâh**, Mısır-1956, Silm mad.5/1951-1952;el-Firûzâbâdî, Mecdü'd-Din Muhammed b.Yakûb, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, Matbaatü'l-Meymeniyye, Mısır (tarihsiz), 4/131-133; İbn-u Manzûr, Lisânu'l - 'Arab, Beyrut (Tarihsiz), 2/190-195;Elmalılı M.Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Eser Neşriyat,İst. 1979,3/ XII;Akseki, A.Hamdi, **İslâm**, Matbaa-i Ebuzyiya, İst.1943, s. X

(3) Bkz. 17/ İsrâ: 70.

(4) Bkz. 95/ Tîn: 4-5;64/ Tegabun:3.

(5) Bkz. 40/ Mü'min (Gâfir) : 64.

yaratılmış, insanın hizmetine ve emrine sunulmuştur.⁽⁶⁾ Bütün bu ve benzeri üstün yaratılış özellikleri sebebiyle insanoğlu hilafete, yeryüzünde Allah adına tasarrufta bulunmaya memur ve izinli kılınmış, ondan bu dünyada adaleti, hak ve hukuku, güzel ahlakı, gerçek insanlığı sergilemesi istenmiştir.⁽⁷⁾ İlim ve öğrenme kabiliyeti sebebiyle fitrat olarak cinleri ve hatta melekleri bile geçen bir konuma sahip olmuş⁽⁸⁾, halifelğine uygun bir hayatı gerçekleştirmesi için de gerekli bütün şartlar, imkân ve kabiliyet kendisine verilmiştir.⁽⁹⁾

İnsan nevi sözkonusu üstün konumuna rağmen yaratılan bir varlık olması sebebiyle ancak sınırlı bir ilme ve sınırlı imkânlara sahiptir. Diğer birçok varlıklardan farklı olarak belli bir sınır konulmayan duygular sahibi bir fitratla beraber hem iyiye hem de kötüye meyledip ikisinden birisini yapma kabiliyetine sahip oluşu sebebiyle de⁽¹⁰⁾ her an şerre düşmeye, günah işlemeye müsait bir yaratılışı vardır. Bununla beraber Allah Te'âla insanı başıboş, kendi halinde bırakmamıştır. Yüce Allah'ın insanoğluna, Şeytan'la beraber yeryüzüne indirilme safhasında vaad ettiği gibi⁽¹¹⁾ her zaman elçileri vasıtasıyla ilâhî hidayet rehberi göndererek insanlığa hidayeti, doğruyu göstermiştir ki, bu da insana gösterilen paha biçilmez lütuf ve rahmetin başka bir göstergesidir.

Kur'ân-ı Kerîm'in haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymayı kesin olarak yasaklaması⁽¹²⁾, hatta bir can karşılığı yahut yeryüzünde bir fesat çıkmasından dolayı olmaksızın bir canı öldürmeyi adeta bütün insanlığı katletmiş gibi sayması, tam aksine bir insanın hayatının kurtarılmasını da bütün insanların hayatının kurtarılması gibi göstermesi,⁽¹³⁾ İslâm Dini'nin anayasası hükmündeki bu yüce kitabın insana verdiği yüksek değeri göstermesi bakımından fevkalade önemlidir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) de insanın dokunulmazlığı konusunda, Veda Hutbesinde şu tarihi ifadelerle yer vermiştir:

"Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mukaddes bir şehir ise; canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir (dokunulmazdır) ; her türlü tecavüzdən korunmuştur."⁽¹⁴⁾

(6) Bkz. 2/ Bakara : 29;31/ Lokmân : 20 ;14/ İbrahim : 32-34;16/ Nahl : 12-14, 18 ; 22 /Hac : 65...v.s.

(7) Bkz. 2 / Bakara : 30 ; 11 / Hûd : 61 ; 17 / İsrâ : 9 ; 57 / Hadid : 25.

(8) Bkz. 2 / Bakara : 31- 33 ; 27 / Neml : 38 - 40.

(9) Bkz. 2 / Bakara : 30 - 39.

(10) Bkz. 76 / İnsan : 3 ; 90 / Beled : 10 ; 91 / Şems : 8.

(11) Bkz. 2 / Bakara : 38 ; 20 / Tâhâ : 123.

(12) Bkz. 6 / En'âm : 151 ; 17 / İsrâ : 33.

(13) Bkz. 5 / Maide : 32.

(14) İbnu Hişâm, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, Dâr'u İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut (tarihsiz),4/250; Kâmil Miras, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, D.İ.B. Yay. 3. baskı Ank. 1977, 10/397 ; Hamidullah, Prof. Dr. Muhammed, **el-Vesâiku's-Siyasiyye**, Dâr'u'n Nefâis, 6.baskı,Beyrut-1987, s. 361 ; **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, çağ. yay. İst.-1986,1/542 ; Hamidullah, Prof. Dr. Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Çeviren : Prof. Dr. Salih Tuğ, İrfan yay., 4.baskı, İst.-1980, 1/298.

İlmî kaynaklar ve yaşanan tarih bize gösteriyor ki, temelini Kur'ân ve Sünnet'in teşkil ettiği İslâm Hukuku'nun gelmesiyle, daha önce var olan, insana karşı ilkel hükümler ortadan kaldırılmıştır. Aristo'nun "İnsanlar iki gurup halinde doğarlar; birisi hizmet edilenler yani hürler, diğeri ise hizmet edenler yani hizmetçiler ve köleler" sözünden ilham alan Batı Medeniyeti yerine, insanı ahsen-i takvîm suretinde yaratılmış ve yeryüzünde Allah'ın halifesi, mükerrem bir mahluk olarak gören İslâm Medeniyeti tesis edilmiştir.⁽¹⁵⁾ İslâm'da insanlar hukukta, kanun önünde de eşit sayılmışlardır.⁽¹⁶⁾ İslâm nazarında her insan Allah'ın kuldur ve hepsi aynı tabii haklara sahiptir. İslâmiyet sınıf farklarını kaldırmış ve bu farklara dayanan bütün gurur ve kibirleri kırmıştır... Hangi ırka, hangi sınıfa, hangi mesleğe, hangi rütbeye mensup olursa olsun her insan, insan olmak bakımından birtakım eşit haklara sahiptir.⁽¹⁷⁾ Ancak Allah katında insanlardaki üstünlük ölçüsü sadece takva kabul edilmiştir.⁽¹⁸⁾ Hz. Peygamber(s.a.v.) de söz-konusu gerçekleri Veda Hutbesinde şöyle ifade buyurmuşlardır:

"Ey insanlar! Rabbiniz bir, ceddiniz birdir. Hepiniz Âdem'den türemiş bulunuyorsunuz. Âdem ise topraktan yaratılmıştır. Allah katında en mükerrem ve makbul olanınız, O'ndan korkup çekineninizdir. Arabın arap olmayan üzcrinde herhangi bir üstünlüğü yoktur; varsa bu, takva yönündendir."⁽¹⁹⁾

Bu ve benzeri İslâmî prensipler neticesidir ki, Hz. Peygamber'den bu yana İslâm devletlerindeki başkan ve yöneticilerin hepsi hukuk önünde sıradan vatandaşlar gibi eşit sayılmışlardır. Hukuk önünde amir ile memur, zengin ile fakir, soylu ile halktan birisi, akraba ile yabancı bir kabul edilmiştir. İslâm Tarihi konu ile ilgili sayısız örneklerle doludur.

İslâmiyet insanlar arasında insan olarak eşitlik prensibini kabul etmekle beraber, Şahsî meziyet, ilim ve rütbece aşağı tabakada olanın daha yukarıdakilere yapması gereken hürmeti de kaldırmış değildir. O bir taraftan böyle bir eşitlik tesis ederken diğer taraftan büyüklere ve "Evliya-i Umûr" dediğimiz amirlere ve idarecilere itaatın vacip olduğunu da en kesin bir ifade ile bildirmiştir.⁽²⁰⁾ Allah'a ve Peygamber'e itaatın yanında onları da zikretmiştir.⁽²¹⁾

İslâm hoşgörü dini olduğu gibi aynı zamanda bir ahlak dinidir. Müslümanlık ahlak demek, müslüman da en olgun ve en faziletli bir insan demektir. İslâm'ın mü'mine yüklediği ahlakî vazifelerin hepsi imanla yakından ilgilidir. İnançın

(15) Akgündüz, Doç. Dr. Ahmet, **İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi**, Timaş y. İst. - 1991, s.9.

(16) Bkz. bu konuda daha geniş bilgi için, Armağan, Prof. Dr. Servet, **İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler**, D.İ.B. Yay. Ank.-1992, s. 7-56 ; Akgündüz, a.g.e.s. 63-66, 100-102; Demir, Dr. Fahrî (Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi) ; "**Hukukta Eşitlik, Din ve Vicdan Özgürlüğü**" adlı m. Diyanet İlmî Dergi, C. 30, sayı, 1, (Ocak, Şubat, Mart) -1994, s. 17- 20.

(17) Akseki, **İslâm**, s. XXIII-XXV; Yine aynı konuda bkz. el-Gazali, Muhammed, **Hükuku'l - İnsan Beyne Te'alimi'l - İslâm ve l'İlâni'l Ümeme'l - Müttehide**, 3. baskı, Dâru'l kütübi'l - İslâmiyye, 1984,-Kahire, s. 15-114.

(18) Bkz. 49 / Hucurat : 13 .

(19) **el-Vesâiku's-siyasiyye**, s. 361 ; **İslâm Peygamberi**, 1 / 300.

(20) Bkz. 4/Nisa :59.

(21) Akseki, **İslâm**, s. XXV.

temeli olan Tevhid ile alakalıdır. İslâm'da ahlaki görevlerle imanı birbirinden ayırmak mümkün değildir.⁽²²⁾

İslâm'da ahlâkî hiçbir emir yoktur ki, dinin esas temeli olan iman ile sıkı bir alakası olmasın. Allah'ın birliğini inkar etmek nasıl imandan bir cüz ise, bu olmadıkça insan nasıl mü'min sayılmazsa, insanlara zarar verecek şeyleri ortadan kaldırmak, mesela; yolun ortasındaki bir taş parçasını, bir çalığı kaldırıp bir kenara atmak da imanla alakalıdır.⁽²³⁾ İmanın kemalindedir.⁽²⁴⁾ Mesela, "Sizden biriniz, kendisi için arzu ettiği bir şeyi kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz."⁽²⁵⁾ Hadis'i v.b. daha birçok hadis-i şerifler de aynı gerçeği açıkça teyid etmektedirler.⁽²⁶⁾

İslâmiyet gerçekten hoşgörü müsamaha ve tolerans dinidir. Çünkü her vesile ile yumuşaklığı, affetmeyi, iyiliği, hüsn-ü muameleyi, hüsn-ü zannı, merhameti, kardeşliği, muhabbeti...v.s. her türlü güzel ahlaki emredip tavsiye eden bir dini;⁽²⁷⁾ hoşgörü, müsamaha v.b. vasıflardan başka şeylerle tavsif etmek mümkün değildir. Müntesiplerine daima zoru değil kolayı ; nefret ettirmeyi değil, müjdeyi tavsiye etmiştir.⁽²⁸⁾ İnsanlara güçlerinin yetmeyeceği , fitratlarının kaldıramıyacağı şeyi asla yüklememiştir.⁽²⁹⁾

Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, bizzat kendi ifadesiyle gerek O'nu tebliğ eden Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gerekse insanlığa sıkıntı olsun, insanlığı zora koşsun diye değil, ancak Allah'tan korkanlara bir öğüt, yeri ve yüce gökleri yaratandan rehber olsun diye indirilmiştir.⁽³⁰⁾

Şüphesiz hoşgörü, müsamaha ve yüksek ahlak örnekleri İslâm Peygamberinin de hayatını süslemektedir. Kur'ân, hakkında ; "Şüphesiz sen büyük bir ahlak üzerindesin"⁽³¹⁾ hükmüne yer vermiştir. Resûlullah bir hadislerinde ; (Ben ancak mekârim-i ahlaki tamamlamak için gönderildim."⁽³²⁾ buyurmuşlardır. Gerçekten O'nun örnek hayatı, İslâm'ın hoşgörü özelliğinin ve İslâm'daki yüksek ahlakın bir yansıması, müşahhas bir modeli olmuştur. Bu ger-

(22) İslâm Ahlakı konusunda daha geniş bilgi için bkz. el-Maverdi Ebul-Hasen, (H. 364-450; M. 974-1058), **Edebu'd-Dünya ve 'd-Din**, Çev.; Selahattin Kıp-Abidin Sönmez, Bahar Yay. İst.-1978, s. 187-550; İmam Gazalî (m.1058-1111), **Kimyay-ı Saadet**, Çev.: A. Faruk Meyan, 7. baskı, Bedir Yay. İst.-1974, s. 391-804; Akseki, Ahmed Hamdi, **Ahlak İlmi ve İslâm Ahlakı (Ahlak Dersleri)**, Sadeleştiren: Dr. Ali Arslan Aydın, Nur Yay. 3. baskı, Ankara, s. 153-367. Draz, M. Abdullah, **Kur'ân Ahlakı**, İz Ya-yıncılık, Çevirenler: Prof. Dr. Emrullah Yüksel-Prof. Dr. Ünver Günay, İst. s. 371-427; Akseki, **İslâm**, s. XXXVII, 453-496; Muhammed el-Gazalî, **Huluku'l Müslim**, Matbaatül Faysal, S. Arabistan, 1986, s. 9-39

(23) Bkz. İmâm Nesâî, **Sünen**, el-Matbaatü'l Mısırye (Tarihsiz), Kitâbu'l-İman, 16, 8/110.

(24) Akseki, **İslâm**, s. XXV.

(25) Kâmil Miras, **Tecrid-i Sarih Tercemesi**, 1/30.

(26) Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. **İslâm**, s. 453-471.

(27) Bkz. 3/Âl-i İmrân : 134 ; 5 / Maide : 2 ; 24 / Nûr : 22 ; 49 / Hucurat : 10 12; 58 / Mücadele : 9 ; 64 / Teğabun : 14 v. diğ., Aynı konudaki hadisler için de bkz. **Tecrid-i Sarih**, 12 /119-166

(28) Bkz. Tecrid-i Sarih, 1 / 77, 145, 176

(29) Bkz. 2 / Bakara : 233, 286; 6 / En'âm : 152 ; 7 / A râf :42 ; 23 / Mimumûn : 62.

(30) Bkz. 20 / Tâhâ : 1-4

(31) 68 / Kalem : 4.

(32) Malik b. Enes, **el-Muvatta**, Dâr-u İhya-i Kütübü'l-'Arabiyye, 1951 (Yersiz), Hüsnü'l Hulk : 8 , 2 / 904 ; el-'Aclûnî, İsmail b. Hammad, **Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbâs**, Beyrut-1985, 1 / 289, H. No: 916 ; **İslâm**, s. 461.

çeğin çarpıcı örneklerinden birisi olarak Mescid-i Nebevî'ye gelen bir bedevînin, Mescid'in bir köşesine bevletmesi hadisesi karşısındaki O'nun üstün ahlak ve hoşgörülü tavrını göstermek mümkündür. İşaret edilen bu hadise karşısında bağrışan ve bedeviye ilişmeye kalkışan sahabe-i kirama karşı : " Onu bırakın, sonra bevelinin üzerine bir kova su dökün. Zira siz güçlük değil, kolaylık göstermekle görevlisiniz." ⁽³³⁾ buyurarak, hiçbir tatsızlığa ve kırgınlığa meydan vermeden olayı örtbas etmiştir.

Hz. Peygamber(s.a.v.) düşmanlarına karşı bile çok müsamahakâr davrandığı içindir ki, çok defa Allah'ın itabına maruz kalmıştır. ⁽³⁴⁾ Kendisine ve yakınlarına karşı işlenmek istenen alçakça cinayetlerin faillerini affettiğine dair sahih haberler vardır. ⁽³⁵⁾ Mesela, Bedir savaşından sonra kendisini öldürmeye gelen Kureyş elçisini ; Hayber'de kendisini zehirlemek isteyen yahudi kadını ve büyük kızı Zeyneb'i ; - Hicret esnasında , hamile olmasına rağmen - şiddetli bir şekilde iterek çocuğunu düşürmesine sebep olan bir başkasını affetmiştir. Masum zevcesi Hz. Aişe hakkında iftirada bulunanları da bağışladığı bilinmektedir. ⁽³⁶⁾ Böylece Kur'ân'ın; "Biz seni ancak alemlere rahmet olsun diye gönderdik" ⁽³⁷⁾ hükmünü de fiilen ispat etmiştir.

Bütün bu ve benzeri açık gerçeklerle beraber, insanlığa, konumuna layık bir çizgiye hidayeti iddia eden rahmet dini İslâmiyet hakkında olumsuz kanaatleri taşımanın haklı ve geçerli bir temelini bulunacağını söylemek mümkün değildir.

İslâm bazı Avrupalı yazarların iddia ettiği gibi diğer dinlere karşı lakayt; müslüman da enaniyeti sebebiyle müslüman olmayan birisinin dalalete düşmesi veya hidayete ermesi, saîd veya şaki olması, Cennet'e veya Cehennem'e gitmesi karşısında sorumluluk sergileyen bir tavır içinde asla değildir. ⁽³⁸⁾ Aksine İslâm, diğer bütün dinlere mensup olanları ve bütün insanlığı daima hakka, iyiliğe, hidayete çağırıştır ki, tarihin her devrinde aynı olan, değişmeyen bu çağrı (davet) karakteri İslâm'ın en belirgin bir özelliği olmayı korumuştur. Çünkü İslâm'da davet, hakkı tebliğ görevi farzdır. Bunun içindir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah Te'âla Peygamberine; "... (Ey Peygamber!) Sen kâfirlere itaat etme ve onlara karşı Kur'ân'la bütün gücünü kullanarak mücadele et." ⁽³⁹⁾ âyetiyle Kur'ân mesajını insanlığa ulaştırmasını ve bunu yaparken de son derece gayret sarfetmesini, en güzel bir yolu seçmesini emretmektedir. Yine Kur'ân; "Allah'a çağıran kimseden daha güzel sözlü kim vardır?" ⁽⁴⁰⁾ âyetiyle de inananları sözkonusu çağrıyı yerine getirmeye teşvik etmektedir. Hatta insanlığın kurtuluşunu bu tebliğ ve davet görevini yerine getiren iman erlerine bağlamaktadır ki ; "Sizden hayra çağıran , i-

(33) *Tecrid-i Sarih*, 1 / 176.

(34) Draz, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*, s. 56; Allah'ın Hz. Peygamber'i azarladığına dair âyetler için bkz. 8 / Enfâl : 6 ; 9 / Tövbe : 80, 113.

(35) A.g.e.a.y.

(36) A.e, s. 56 - 57.

(37) 21 / Enbiya : 107.

(38) Bkz. Draz, Dr. Muhammed Abdullah, *ed-Din*, cl- Mektebetü'l-'Arabîyye, (Yersiz-Tarihsiz), s. 189 - 190.

(39) 25 / Furkân : 52.

(40) 41 / Fussilet : 33

yiliği emredip kötülükten nehyeden bir topluluk oluşsun. İşte asıl kurtuluşa erenler bunlardır."⁽⁴¹⁾ ve "İnsan muhakkak hüsrandır. Ancak iman eden, güzel işler yapan ve birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler böyle değildir."⁽⁴²⁾ âyetleriyle bu gerçeği açıkça ifade etmektedirler:

Diğer taraftan birçoklarının iddia ettiği gibi İslâm; kendisinden olmayan insanları kılıçtan geçirmeyi esas kabul eden, şiddet taraftarı veya kana susamış bir din değildir. Bütün insanlara müslüman olmayı farz kılıp dünyada yegâne din İslâmiyet olsun gibi bir gaye de gütmemektedir. ⁽⁴³⁾ Böyle bir gaye Kur'ân felsefesine ve İslâm'ın değişmez çizgisine aykırıdır. İslâm Tarihine bakıldığı zaman yeryüzünde tek bir dini hakim kılmak için yapılan her türlü iyi niyetli gayretin sonuca ulaştırmayan gayretler olacağını hatta böyle bir gayretin Sünnetullah'a karşı koyma ve âlemlerin rabbına karşı adeta bir direnme olacağını bir tecrübe ile öğrenenlerin ilki şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.) olmuştur. Çünkü O, peygamberliğinin ilk yıllarında İslâm'a, Kur'ân'a olan samimi ve halis imanı sebebiyle herkesin, en azılı inkârcı ve müşriklerin bile iman etmesini, İslâm olmasını arzu etmekte idi. Ancak Allah tarafından böyle bir arzunun gerçekleşmesinin imkânsız olacağına dair müteaddit defalar ikaz ve uyarılara muhatap kılınmıştır. ⁽⁴⁴⁾ Konuyla ilgili olarak ;

"Eğer Rabbın dileseydi, insanları tek bir ümmet yapardı. Oysa işte ihtilaf edip durmaktadırlar. ⁽⁴⁵⁾

"Ne kadar istersen iste, insanların çoğu iman etmez." ⁽⁴⁶⁾

Eğer Rabbın dileseydi, yeryüzünde bulunan herkes, topyekün iman ederdi. Hal böyle olunca sen insanları mü'min oluncaya kadar zorlayıp duracak mısın?" ⁽⁴⁷⁾

"(Ey Muhammed) Sen, sevdiğin kimseye hidayet edemezsin. Fakat Allah dilediğine hidayet eder..." ⁽⁴⁸⁾

"İman etmiyorlar diye neredeyse kendini mahvedeceksin." ⁽⁴⁹⁾ gibi v.b. âyetleri hatırlamak, bu kesin gerçeği anlamak için yeterli olacaktır.

Allah Te'âla'nın insanlar için din ve inanç konusundaki kanunu-imtihan sırrının gereği olarak-bu olunca, Kur'an'ın açık ve kesin diğer bir kaidesi olan ve âyet-i kerîmede "Dinde zorlama yoktur." ⁽⁵⁰⁾ şeklinde ifadesini bulan inanma hür-

(41) 3 / Âl-i İmrân : 104.

(42) 103 / Asr : 2-3.

(43) ed-Din, s. 189-190; Yine aynı konuda bkz. Kur'an'ın Anlaşılmasına doğru, s. 64.

(44) Bkz. ed-Din, s. 190-191.

(45) 11 / Hûd : 118.

(46) 12 / Yûsuf : 103.

(47) 10 / Yunus : 99

(48) 28 / Kasas : 56.

(49) 26 / Şu'ara : 3.

riyeti kaidesi doğmuştur. (51)

Az önce meallerini verdiğimiz âyet-i kerimelerden açıkça anlaşıldığı gibi ilâhî takdir gereği " İnsanlar arasındaki ihtilaflar daima var olacaktır." Binaenaleyh vicdanları baskı altında tutmak ve inanma hürriyetini engellemek bir yana , İslâm ; bu hürriyetin gelişmesine mani olup onu güç duruma bırakanlara şiddetle muhalefet etmiştir. (52) İşte din hürriyetine engel teşkil eden güçleri ortadan kaldırmak gibi yüce bir fikir , İslâm mücahitlerinin yegâne ilham kaynağı olmuştur. (53)

Kur'ân'ın insanlığa tanıdığı inanma hürriyeti ile ilgili olarak şu noktayı da unutmamak gerekmektedir. O da şudur ki, şayet Allah Te'alâ dileseydi melekleri canlı ve cansız bütün varlıkları emirlerine , fit-ratlarına uygun bir çizgide hayat sürmeleri için ister istemez boyun eğdirdiği gibi; insanları da şüphesiz yaradılış gayelerine uygun olarak Tevhid'e, bir Allah'a inanıp, O' na boyun eğmeye , O'nun dini istikametinde yaşamaya mecbur bırakabilirdi. Muhakkak ki, Allah (c.c.) varlığın sahibi olarak bunu yapmaya da kadirdir. (54) Ancak insanın yaratılış hikmetine binaen yüce Allah böyle birşey yapmamış, yapmayı da irade etmemiştir. İnsanlığı din ve inanç konularında hür bırakmıştır. Çünkü hürriyet mefhumu insanla ilgili değerlerin en başta gelenlerinden birisidir.

Din ve inanç konularındaki hürriyet gibi, genel anlamdaki hürriyetin de, insanın maddi-manevi gelişme ve olgunlaşmasında, fert ve toplum olarak şahsiyet kazanmasında, huzur ve mutluluğa ermesindeki önemli rolü inkâr edilemez. Çünkü hürriyet, rekabet ve yarış hislerini uyandırarak insanları hareket, gayret ve çalışmaya sevk etmektedir. Böylece insanın duygu ve kabiliyetleri gelişerek maddî ve manevî sahalardaki terakkinin gerçekleşmesini netice verir.

Hürriyet ortamında insanlar çalışma ve gayretlerine göre maddî sahadaki hak ettikleri farklı konumlara layık görülürken; manevî, dinî sahada da yine gösterdikleri gayret ve yaptıkları hayırlı işlerine göre Allah katındaki daimî konumlarına , farklı derecelerine oturtulurlar. (55) Böylece insan için bu alemde açılmış olan imtihan sırrı da gerçekleşmiş olur.

Tabiatıyla burada asıl bizi ilgilendiren din ve inanç konusundaki hürriyettir. Şayet insanlar bu anlamda hür olmasalardı, ya hepsi cebren küfre düşürülerek zulme, adaletsizliğe uğramış olacaktı, ya da cebren bütün insanlık Allah'a i-

(50) 2 / Bakara : 256 ; Bu âyetin tefsiri için bkz. Hak Dini Kur'an Dili, 2 / 860-862 ; Sey-yid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'an**, Dâr'uş-Şuruk, 9. baskı, 1980 (Yersiz), 1 / 279 ; Ateş, Prof. Dr. Süleyman, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. - 1988, 1 / 453- 456 ; Koçyiğit, Prof. Dr. Talat - Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, **Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, D.İ.B. Yay. Ankara - 1984, 1 / 508 - 512 ; Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmail, **Kur'an-ı Kerim'den Öğütler**, D.İ.B., Yay. Ankara - 1991, s. 151 - 157

(51) ed - Din, s. 191.

(52) 2 / Bakara : 217

(53) Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 64 - 65 ; Din hürriyetine engel teşkil eden güçlerin bertaraf edilmesini emreden âyetler için bkz. 2 / Bakara : 193 ; 8 / Enfal : 39.

(54) 10 / Yûnus : 99.

(55) Bkz. 3 / Âlî İmran : 163 ; 4 / Nisa : 96 ; 6 / En'âm : 132 , 165 ; 8 / Enfal : 4 ; 46 / Ahkâf : 19 v.b. âyetler.

nanmaya zorlanarak farklı ruhlar, kabiliyetler ve farklı gayretler eşit sayılmış olacaktı ki , netice itibariyle haksızlık ve adaletsizliğe sebep olacak, imtihanın bir anlamı kalmayacaktı. Tabiatıyla mesuliyetin de bir anlamı kalmazdı. Bu da Ah-sen-i Takvîm suretinde yaratılıp kemale yükselmede melekleri bile geçebilecek , düşüşte Esfel-i Safilin'e (aşağuların en aşağı bir mertebeye) ⁽⁵⁶⁾ veya hayvanlar seviyesine hatta hayvanlardan da aşağı mertebelere düşebilecek kabiliyet ve donanımdaki⁽⁵⁷⁾ insanın yaratılış hikmetini anlamsız hale getirecekti. Böyle bir anlamsızlık da şüphesiz her türlü noksanlıktan ve abesle iştigalden münezzehten olan Allah'ın isim ve sıfatlarına ters bir tezahür olurdu ki, Allah Te'alâ için böyle bir durumun düşünülmesi muhaldir.

Bu sebebledir ki, insan için inanma hakkı en derin rûhî bir ihtiyacın ifadesi ve vicdanımızın hakkıdır. Böyle olduğu içindir ki, buna "Vicdan Hürriyeti" de denir.⁽⁵⁸⁾ Buradan da şunu anlıyoruz ki, Avrupa'da ancak 17. yüzyılda felsefî bir sistem olarak çıkan "Laiklik" prensibi ve onun sonucu olan din ve vicdan hürriyeti, İslâm dünyasında çok daha önce uygulamaya konulmuştur.⁽⁵⁹⁾ Daha önce de örneklerini gördüğümüz gibi Kur'ân-ı Kerîm'de din ve vicdan hürriyeti ile alakalı pek çok âyet-i kerîme bulunmaktadır.

Mesela bunlardan ; "Biz onu, Kur'ân olarak, insanlara dura dura okuyasın diye (âyet âyet, sûre sûre) ayırdık ; ve yine onu perdepey indirdik."(Ey Muhammed!) De ki; siz ona ister inanın, ister inanmayın..."⁽⁶⁰⁾

"(Ey Muhammed!) De ki ; Hak Rabbinizden gelmiştir. Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin..."⁽⁶¹⁾ meâlindeki âyetler de inanç hürriyetini göstermektedir. Ancak gerek Kehf Sûrestindeki kısmen meâlini verdiğimiz âyetin devamında ve ondan sonra gelen 30. âyet-i kerîmede ve gerekse Kur'ân'ın diğer birçok âyetlerinde imanla küfürden ibaret her iki çizginin mutlaka tabiatlarına uygun bedellerinin olacağı da ısrarla hatırlatılarak insanlık uyarılmaktadır.

İslâm'da inanma hürriyeti o kadar kesindir ki, peygamberlerin bile iman konusunda zorlamaya yetkisi yoktur.⁽⁶²⁾ Binaenaleyh bir rahmet peygamberi olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ; kâfirlerin, müşriklerin veya genel olarak bütün insanların iman etmesini şiddetle arzu edip hırs gösterdiğinde veya onların inkârda ısrar etmelerine üzüldüğünde, kendisinin sadece tebliğle ve insanları uyararak mükellef olduğu, onların inkârlarına üzülen kendisini harab etmemesi gerektiği açıkça hatırlatılmış, defalarca uyarılmıştır.⁽⁶³⁾

(56) 95 / Tîn : 4 - 5.

(57) 7 / A-râf : 178 ; 25 / Fûrkan : 44

(58) Bkz. Başgil, Ali Fuad, **Din ve Laiklik**, Yağmur Yay. İst. -1982, s. 102 - 146.

(59) Şahin, Doç. Dr. Süreyya, **Tarih Boyunca İslâm'ın Müslüman Olmayanlara Karşı Tattığı Tavır** adlı makale, Türk Yurdu, Aralık - 1991, s. 32.

(60) 7 / Isra : 106 - 107.

(61) 18 / Kefh : 29.

(62) Bkz. 88 / Gâşîye : 21 - 22.

(63) Bkz. bu konuda, 3 / Âl-i İmran : 20 ; 5 / Maide : 92, 99 ; 11 / Hûd : 12 ; 13 / Ra'd : 40 ; 16 / Nahl : 35, 82 ; 22 / Hac : 49 ; 24 / Nûr : 54 ; 26 / Şu'ara : 115 ; 29 / 'Ankebût : 18,50 ; 34 / Sebe' : 46,35 / Fâtır : 8, 23, 24 ; 36 / Yâsin : 17 ; 42 / Şûra : 48 ; 64 / Teğabun : 12.

İnsanlık tarihinde vahiy kaynaklı dinin tebliğinde, temel prensipler itibariyle ve özde aynı olan evrensel İslâm'ın insanlığa ulaştırılmasında bütün peygamberlerin konumu aynıdır. Hepsinin görevi sadece Allah'tan aldıkları vahyi en güzel bir şekilde insanlardan herhangi bir ücret beklemeden insanlığa ulaştırmalarıdır.⁽⁶⁴⁾ Yoksa insanlara istemediği halde vahyi zorla kabul ettirmek değildir.⁽⁶⁵⁾ Bütün devirlerde insanlık İlâhî vahyi kabul edip etmeme konusunda hür bırakılmıştır.

Ancak burada şunu da açıklıkla belirtmek gerek ki, İslâm'da insanın her aklına geleni ve arzu ettiği şeyi yapması demek olan "Mutlak Hürriyet" yoktur.⁽⁶⁶⁾ İslâm'daki hürriyet mefhumu ile Batı'daki ve günümüzdeki hürriyet, "Başkasına zarar vermeyen herşeyi yapabilmektir." şeklinde tarif edilirken İslamiyet 14 asır önce hürriyeti, "Ne kendisine ne de başkasına zarar vermemek şartıyla meşru dairede istediğini yapmaktır." şeklinde tarif etmiştir.⁽⁶⁷⁾ 1789 tarihli Fransız "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi" nin dördüncü maddesinde yeralan ve Montesquieu'nun fikirlerinden mülhem olan batılı hürriyet anlayışı ile İslâm hukukundaki hürriyet anlayışı arasında, görüldüğü gibi açık bir fark vardır.⁽⁶⁸⁾ Buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız İslâm'daki "Din ve Vicdan Hürriyeti" kaidesinden de şüphesiz İslâm'ı insanlara zorla kabul ettirmek yerine Kur'ân, davet ve üslub metotlarını, gayet yumuşaklık içinde, delile dayalı ve nasihatle davet şeklinde tespit etmiştir. İşte "Ey Muhammed ! Rabbının yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et..."⁽⁶⁹⁾ âyet-i kerimesi bu gerçeği ifade etmektedir.⁽⁷⁰⁾ Kur'an'ın diğer davet prensibi ve üslûbu gereğince tarihin her devrinde gayr-i müslimler İslâm'a davet edilseler bile İslâm'a girmeleri için zorlanmamışlardır. Davetin meşruiyetine rağmen, İslâm'ı kabul etme konusunda zorlama gayr-i meşru sayılmıştır. Bu sebeptendir ki, 14 asırdır İslâm Ülkesinin vatandaşı kabul edilen zimmîlere, müste'mîn denilen yabancılara, meşrû dairede din, vicdan ve fikir hürriyeti tanınmıştır.⁽⁷¹⁾ İslâm'ın sözkonusu kaidelerinin tabîî bir sonucu olarak gerek İslâm hukuku literatüründe gerekse İslâm ülkelerinin hukuk sistemlerinde gayr-i müslimlerin hukuku önemli bir yer işgal etmiştir.⁽⁷²⁾

Müslümanlara ait topraklarda yaşayan gayr-i müslim unsurları olan zimmîler veya müste'minler hakkında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) açık beyanları bu-

(64) Bkz. 10 / Yûnus : 72 ; 11 / Hûd : 29, 51 ; 26 / Şu'ara : 109, 127, 145, 164, 180 ; 34 / Sebe' : 47.

(65) Bkz. 11 / Hûd : 28.

(66) Bkz. Armağan, a.g.e.s. 59 ; Akgündüz, a.g.e.s. 17.

(67) Armağan, a.e.a.y., Akgündüz, a.g.e.s. 17.

(68) Armağan, a.e.a.y.

(69) 16 / Nahl : 125.

(70) Bkz. ed-Din, s. 191.

(71) Bkz. Armağan, a.g.e. s. 104-136 ; Akgündüz, a.g.e. s. 57 vd ; Demir, a.g.m. s. 20-22.

(72) Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz. İmam Ebû Yusûf, Ya'kûb b. İbrahim, **Kitabu'l - Harâc**, el-Matbaatü's - Selefiyye, 6. baskı, Kahire - 1397H, s. 25-45, 51-82 ; el-Maverdî, **el-Ahkâmü's-Sultaniyye**, 1. baskı, Kuveyt-1989, s. 168-170 ; Şibli Numani, **Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdaresi**, Çev: Dr. Talip Yaşar Alp, Çağ Yay. İst-1980, 2 / 209-232 ; Fayda, Prof. Dr. Mustafa, **Hz. Ömer Zamanında Gayr-ı Müslimler**, M.Ü.İ.F. Yay. İst.-1989, s. 7-177 ; Çalışkan, Dr. İbrahim, **İslâm Ceza Hukukunda Gayr-i Müslimlerin Statüsü**, Ank. - 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 48-82 ; Armağan, s. 64 - 65 ; Akgündüz, s. 37 - 88

lunmaktadır. Mesela bu konuda Hz. Peygamber ; " Her kim bir zimmîye zulmeder veya ona taşımaktan aciz olduğu bir yük yüklerse, onun hakkını noksanlaştırır veya gönül rızasını almadan birşeyini alırsa, ben o kimsenin hasmıyım."⁽⁷³⁾ veya "Allah, Kıyamet gününde insanlara eziyet edenlere eziyet edecektir." ⁽⁷⁴⁾ buyurarak "himaye hakkı " verilmiş olan gayr-i müslimlere zulmedilmemesini ve kendilerine adil davranılmasını istemiştir. Hz. Peygamber başka bir hadisinde de " Benim zimmemi koruyunuz." ⁽⁷⁵⁾ diye emrederek yapılan anlaşmalara ve verilen sözlere bağlı kalınmasını şart koşturmuştur. Hz. Peygamber müslümanları din farkı gözetmeksizin insanlara iyi davranmaya çağırılmış ve onlara zarar vermemelerini şu sözü ile ifade etmiştir : " Bir müslüman veya zimmiye, bile bile zarar veren kimse melundur."⁽⁷⁶⁾

Hz. Peygamber'in gayr-i müslim unsurlara resmen tanıdığı hoşgörü ve tolerans 47 maddeden oluşan Medine Antlaşması (Medine Vesikası) ile tarihe geçmiştir. ⁽⁷⁷⁾ Hz. Peygamber bu antlaşma ile Medine'deki Evs ve Hazrec kabileleriyle, anlaşmaya tabi olan yahudilerle müslümanlar arasındaki münasebetleri düzenleyerek, bu kabilelerle, Medine'de bir güç oluşturan yahudiler arasında hoşgörü ve yardımlaşmayı sağlamak istemiş ve bunda da başarılı olmuştur.⁽⁷⁸⁾

Hz. Peygamber'in zimmîlere karşı göstermiş olduğu hassasiyeti, uygulamadaki bazı aksaklıklar, beşer olarak düşülen hatalar ve bazı suistilmaller hariç kendisinden sonra gelen ashâb, halifeleri ve müslüman idareciler de göstermişler, bu hususta gayret sarfetmişlerdir. Özellikle 10 sene ve birkaç ay kadarki hilafeti süresince devam eden fetihlerin tabii bir sonucu olarak ikinci halife Hz. Ömer (r.a.) devamlı bir şekilde gayr-i müslimlerin durumuyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Onun bu konudaki üstün hassasiyetini tarih açıklıkla kaydetmiştir. Hz. Ömer'in gayr-i müslimlerin hukukuna son derece saygılı davrandığını onlara karşı üstün müsamahasını gösteren pekçok örnek kaynaklarda yer almıştır.⁽⁷⁹⁾ O kadar ki, bu önemli sorun onu vefat ederken de meşgul etmiş ve kendisinden sonraki halifeye zimmîler hakkında hayır tavsiye etmiş önemli vasiyetlerde bulunmuştur.⁽⁸⁰⁾ Devrindeki komşuları olan Roma ile İran imparatorluklarında yabancı tebeanın durumu kölelerin durumundan daha kötü idi. Mesela Sûriye'li hıristiyanlar Romalı idarecilerin dindaşları oldukları halde, işledikleri topraklarda mülkiyet hakları yoktu... Yahûdilerin durumu ise büsbütün kötüydü. Bunlara tebea bile demek mümkün değildi. Yahûdilerin hiçbir hakkı yoktu. Aynı şekilde İran'daki hıristiyanlar da aynı acıklı durumda idiler.⁽⁸¹⁾ Buna karşılık Hz. Ömer ve müslümanların kendilerine karşı dav-

(73) Fayda, a.g.e. s. 165.

(74) A.e.a.y.

(75) el - Maverdî, s. 182 ; Fayda, a.y.

(76) Fayda a.e.a.y.

(77) Bkz. İbnu Hişâm, 2 / 119 ; el - Vesâiku's - Siyasiye, s. 57 - 64 ; İslâm Peygamberi, 1 / 220 - 228 ; Çalışkan, s. 58.

(78) Çalışkan, s. 58.

(79) Daha geniş bilgi için bkz. Kitâbu'l-Harâc, s. 25-45, 51-82 ; Şibli Numani, 2 / 209-232 ; Fayda, s. 165-181.

(80) Fayda, s.166.

(81) Şibli Numani, 2 / 209.

ranişlarından son derece memnun olan gayr-i müslimler, özellikle Sûriye bölgesinde Bizans'ın durumunu, askerî hazırlıklarını casuslar vasıtasıyla öğrenip müslümanlara haber vermişler ve onlarla İşbirliği yapmışlardır.⁽⁸²⁾ Hz. Ömer'in hilafeti döneminde zimmîler tam bir din hürriyetine sahip bulunuyorlardı. Bu sebebledir ki, Esbak adlı hıristiyan kölesine müslüman olmasını sık sık tavsiye etmesine rağmen köle reddedince Ömer (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle ancak "Dinde zorlama yoktur" demekten öteye giden bir tavır sergilememiştir.⁽⁸³⁾

Hz.Ömer zamanında fethedilen bu geniş topraklarda, bugün bile varlıklarını devam ettiren gayr-i müslim unsurlarla, onların mabedleri ; müslümanların başka din mensuplarına ve onların mabedlerine gösterdikleri hürmet ve saygının açık bir delilidir.⁽⁸⁴⁾

Hz. Ömer zamanında müslümanların, diğer din mensuplarına karşı gösterdikleri müsamaha ve hoşgörü, o günlere ait çağdaş bir vesika ile doğrulanmaktadır. Mısır fethine şahit olmuş Nikou Piskoposu Jean (M. 694'te yaşıyordu), Amr b. el-As hakkında ; O kiliselerden birşey almadı ve yağma etmedi. Kiliselerin emlakine de el koymadı demektedir, ayrıca müslümanların, hıristiyanların işlerine karışmadıklarını ifade etmektedir. Hem o günlerin çağdaşı hem de hıristiyan bir din adamı olan Jean'ın bu ifadeleri müslümanların diğer din mensuplarının dinî işlerine karışmadıklarını, ayrıca onlara karşı gösterdikleri hoşgörünün ve kendilerine tanıdıkları hayat hakkının en açık belirtisidir.⁽⁸⁵⁾ Kaynaklarda sayısız benzer örneklerini bulabileceğimiz gibi, Hz. Ömer'in fethettiği İran, Irak, Sûriye ve Mısır'da yaşayan insanlara her konuda büyük serbestlik tanıyarak, böylesine savaştan hemen sonra elde edilen büyük başarıları izleyen karar günlerinde bile insanların sömürülmelerinin doğru olmayacağını açık bir şekilde ortaya koyan tavrı, O'nun ulaştığı bu seviye, Ortaçağ dinî taassubunun hakim olduğu ve savaş esirlerinin köle-leştirildiği bir dönemde çölden çıkan bu anlayış, ancak Kur'an'ın getirdiği ve insanlara telkin ettiği yüce inanç ve ilâhi mefkürenin eseri olabilir.⁽⁸⁶⁾

İslâm'ın yabancı din mensuplarına karşı gösterdiği bu büyük müsamaha ve yerleştirdiği adalet duygusu sebebiyledir ki, dinlerini bırakıp İslâm'a girenlerin sayısı başka hiçbir dine nasip olmayacak derecede çok olmuştur. Buna rağmen İslâm'ın kılıç zoruyla yayıldığı iddiası, bu dinin süratle yayılması, müslümanların sayısının çığ gibi büyümesi karşısında tedirgin olan bazı art niyetli kişilerin, İslâm gerçeğini insanlardan saklamak isteyenlerin uydurdukları iftira ve düşmanlıktan başka birşey değildir. Gerçekten kılıç zoruyla insanları islâm'a sokmak İslâm'ın gayesi olsaydı ve 14 asırdır müslümanlar bunu tatbik etseydi bugün ne Yahûdilik'ten ne de Hıristiyanlık'tan bir eser kalmış olacaktı.⁽⁸⁷⁾

(82) Fayda, a.g.e.a.y.

(83) Bkz. Şibli Numanî, 2 / 216-218 ; Ateş, a.g.e. 1 / 455 ; Ayrıca bkz. Buhârî, İman : 17, Zekât : 1, Cihad : 95 ; Tirmizî, İman : 1, 2.

(84) Fayda, s.171.

(85) Bkz. A.e.a.y.

(86) Bu konudaki geniş açıklamalar için bkz. Fayda, s. 26 - 40.

(87) Bkz. Koçyiğit, Cerrahoğlu, 1 / 508 - 509.

İslâm'ın kılıç dini olmadığını tartışmasız gösteren en parlak delil, şüphesiz bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in on bin kişilik bir orduyla Mekke'yi fethettiği gün ; İslâm'ın ilk günlerinden başlayarak uzun yıllar İslâm'a, Onun peygamberine ve müslümanlara katı düşmanlık yapan, akıl almaz işkenceler reva gören... ve nihayet vatanlarından kovulan Mekke'li müşriklere gösterdiği tarihte bir daha eşi bulunmayan tavrıdır. Şayet fetih günü İslâm Peygamberi isteseydi ve İslâm'ın gayesine ve ruhuna ters düşmeseydi, bütün yaptıklarına karşılık Mekke'li müşrikleri kılıçtan geçirip yok edebilirdi. Çok acı bir intikam alabilirdi. Fakat asla böyle birşey yapmamıştır. Hatta o güne kadar İslâm'ın en amansız düşmanı ve aynı zamanda Ebû Cehil'den sonra Kureys'in lideri olan Ebû Süfyan başta olmak üzere hepsini taltif etmiştir. Adeta tarihin sayfalarına altın harflerle geçen : "Kim Ebû Süfyan'ın evine girerse emniyettedir. Kim kapısını kapatırsa emniyettedir. Kim Mescid-i Haram'a girerse emniyettedir." ifadeleriyle onlara eman vermiş, onları affetmiştir. Bu umumî aftan sadece on küsur kişi istisna edilmişti ki, bunların da yarısı daha sonra affedilerek müslüman olmuşlardır. Sadece yaptıklarından pişman olmayıp af dilemeyen 5-6'sı ölümle cezalandırılmıştır.⁽⁸⁸⁾ Çünkü İslâmiyet insanların hayatına kıymak, zulmetmek için değil, insanlara hayat vermek, yeryüzündeki fitne ve fesada engel olup adaleti yerleştirmek için insanlığa rahmet olsun diye gönderilmiştir.

Tarihî ve yaşayan bir hakikattir ki, Kur'ânî düşüncenin insanlığa sunulmasında veya insanlığın Kur'ânî çizgiye davet edilmesinde kaba kuvvete, şiddete kısacası ilkel yöntemlere ihtiyaç yoktur. Çünkü Kur'ân'ın getirdiği prensipler, yüksek dinî ve ahlakî değerler insan fitratıyla tamamen uygunluk arz etmektedir. Binaenaleyh kibir, inat ve haksız yolla elde edilen çıkarılardan vazgeçmeme gibi maddî, sosyal ve psikolojik etkenlerin zorlamasıyla inananları şiddet, kaba kuvvet ve zulüm yollarıyla imandan vazgeçirme, korkutma, inancın yayılmasına engel olma, hakikatleri çarpıtma ve karalama gibi yapay engeller araya girmediği takdirde sözkonusu Kur'ân'ın yüksek dini ve ahlakî değerleri, akıl ve ilimle çatışmayan prensipleri, akl-ı selim sahibi insanların çoğu tarafından rahatlıkla kabul edilip uygulanabilecek gerçeklerdir.

İşaret edilen gerçeğin inkâr edilemez delili olarak, her devirde farklı peygamberler tarafından insanlığa sunulmak istenen evrensel İslâm'ın ; hakikat, ahlak ve fazilet yüklü fikirlerine, öğretilerine karşı fikirle, düşünce ile mukabele edemiyen karşı inanç ve düşünce sahiplerinin sergilediği , her türlü alay, aş-ağılama, şiddet, zulüm...v.b. şeyleri mübah sayan son derece ilkel tavırlarını göstermek mümkündür. Ancak diğer taraftan müslümanlar tarih boyunca hiçbir zaman doğrudan doğruya, İslâm'ı yaymak ve insanlığa kabul ettirmek için kılıca, kaba kuvvete başvurmamışlardır. Şayet İslâm tarihinde kılıca başvurulmuşsa manevî cihadın yanında maddî cihada, silahlı mücadeleye izin verilmişse bu karşı cephenin tavırları sonucu ortaya çıkan arizî ve zorunlu bir durum olmuştur. Yoksa Kur'an durup dururken askerî kuvvet hazırlayın, silahlı güç oluşturun ve

(88) Mekke'nin Fethi ve o günün olayları konusunda bkz. İbn-u Hişam, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Dâru İhyai't-Türasi'l-'Arabî, Beyrut(tarihsiz), 4 /39 - 80 ; el-Ahkâmü's-Sultaniyye, s. 168 - 170 ; İbnu'l - Esîr, **el - Kâmil fi't-Tarih**, Dâru'l-Kitabi'l -'Arabî, 6. beski, Beyrut - 1986, 2 / 161 - 173 ; **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, Çağ yay. İst. - 1986, 1 / 510 - 522.

bu güçle inanmayanları ezip geçin, nefes aldirmayın, veya hiçbir sebep yokken onları öldürüp yok edin dememektedir.

Kur'ân'a göre müslümanların gayr-ı müslimlerle olan ilişkilerinde asıl olan sulh halîdir, barıştır. Bu konuda İslâm'ın eğilimi harp haline değil sulh halinin devamına yöneliktir. Çünkü İslâm'a göre bir insan, sadece müslüman olmadığı ve başka bir dine mensup olduğu için öldürülemez. Müslüman olmayanlarla savaş, ancak onların saldırılarına halinde veya şerri defetmek, İslâm'a daveti hi-maye etmek için meşru kılınmıştır.⁽⁸⁹⁾ Başka bir deyişle cihad , müsülmanları zulme karşı koruma gayesiyle ortaya çıkmış, din hürriyetini ve sosyal düzeni korumak, tecavüz ve adaletsizliklere mani olmak için geliştirilmiş meşru bir savaştır. Müdafâ, koruma ve mani olma karakterini daima muhafaza etmiştir. Asla saldırganlığa varan bir savaş olarak anlaşılmamıştır.⁽⁹⁰⁾ Uygulamalardaki bazı aksaklıklar, ferdî içtihat ve davranışlar hariç İslâm ; düşmana karşı harp halinde bile adaletli ve faziletli olmayı emretmektedir.⁽⁹¹⁾

Bizzat Kur'ân-ı Kerîm'den öğrendiğimize göre Hz. Mûsa ve kardeşi Hârûn (a.s.)'dan azgın ve zalim Firavun'u bile Allah'ın dinine davet ederken yumuşak sözle çağırılmaları istenen⁽⁹²⁾, kötülüğe karşı koyarken bile en yüksek ahlakı tavsiye eden⁽⁹³⁾, bir suça karşı ceza verirken kendilerine yapılanın aynısı (yani misli) ile ceza vermeyi caiz görmekte bereber, misilleme bir ceze ile cezalandırmadan sabretmenin kendileri için daha hayırlı olacağını ... ve daha bunlar gibi her konuda⁽⁹⁴⁾ insanlığı başka hiçbir inanç ve düşüncede bulunmayan bir olgunluk ve ahlak seviyesine ulaştırmayı hedefleyen ilâhî davet üslûbunda kaba kuvvetin, ilkelliğin yeri yoktur.

Bütün bunlara rağmen İslâm Tarihi sürecinde şayet müslümanlar kılıç kullanmışlar veya kullanmışlarsa şüphesiz bu Allah'ın (c.c.) bile müdahale etmediği, her insanın ve toplumun tabii hakkı olan inanma hürriyetini, fikir hürriyetini ; inandığı fikir ve düşünceleri ikraha baş vurmadan serbestçe açıklama ve yayma hürriyetini kaba kuvvetle, ilkel metotlarla engellemek isteyenlere karşı başvurulan zarûri bir yol olmuştur. Şartların zorlamasıyla meşru kılınan istisnâî bir husustur.

En güçlü olduğu dönemlerde bile İslâm'ın her türlü inanç ve düşünce sahiplerine tanıdığı hürriyet ve toleransı, güç ellerine geçince İslâm'a ve müslümanlara, bırakınız inanç hürriyetini ve müsamahayı, yaşama hakkını bile çok gören ikellere karşı meşru müdafâ için, ilkel saldırıları ilk etapta caydırmak, mecbur kalındığında da yine belli kaideler çerçevesinde zulmetmeden, haddi aşmadan ve asgari bir zaiatla durdurmak için başvurulan ve alternatif olmayan bir yol olmuştur.

(89) Bkz. Çalışkan, s. 24 - 27.

(90) Çalışkan, s. 28.

(91) 5 / Maide : 2.

(92) 20 / Tâhâ : 43 - 44.

(93) 23 / Mu'minûn : 96.

(94) 16 / Nahl : 126.

Tarih, Kur'ân'ın öngördüğü çerçevede yapılan savaşlardan daha uğurlu, daha az kan dökülen, daha az can alan ; insanlık âlemine umumî bir barış, müşterek bir hayır ve saadet getiren başka bir savaş kaydetmemiştir. Meşhur sîret müellifi Kadı Muhammed Süleyman el-Mansûr'un "Sîret-ü Rahmeten li'l-'Alemin" adlı eserindeki istatistiklere göre H.II.yılda başlayıp IX.yıla kadar devam eden bütün gaza, seriyye ve savaşlar sırasında inananlar ve inanmayanlardan ibaret her iki cennahtan ölenlerin sayısı 1018'i geçmemektedir. Halbuki sadece 1914-1918 tarihleri arasında Birinci Dünya Savaşında (farklı istatistiklerle beraber) yirmibir milyon insan yaralanmış, bunlardan yedi milyonu hayatını kaybetmiştir.⁽⁹⁵⁾

İşte insanlık tarihinde cahiliyye taassubu ve rekabetten, sömürü amacıyla güçlünün zayıfı ezme arzularından doğan sonu gelmeyen savaşların acımasız tahribatını düşünmek gerçekten insanda dehşet, ürperti ve nefret uyandırmaktadır.

Bu tarihî gerçeğe karşılık İslâmî kaygılarla yapılan savaşlarda gaye; kan dökülmesini önlemek, can ve mal emniyetini sağlamak, dünyada mesut ve müreffeh bir devir açmaktır.⁽⁹⁶⁾ Bunun içindir ki, İslâm'ın insanlık toplumunda hükmettiği devirlerde müslümanı ve gayr-ı müslimiyle bütün insanlık kazanmıştır. Aksine İslâm'ın zayıfladığı müslümanların gevşediği devirlerde de insanlık çok şey kaybetmiş, zaman zaman dünya insanlığa zindan, bir azap yeri, adeta Cehennem ateşine dönüşmüş, insanlığı hayattan bezdirecek durumlara düşürmüştür.

Tarih boyunca İslâm'ın diğer din mensuplarına gösterdiği hoşgörü ve dini serbestiyet gerçeğini birçok batılı ilim adamları da kabul etmektedir. Bunlardan birisi olan S. Arnold bu konuda; "Müslümanların hıristiyanları yendikten sonra gösterdikleri hoşgörü anılmaya değer örneklerdendir. Bu hoşgörü, sonraki nesillerde de devam etti. Gerçek olarak söyleyebiliriz ki, bu hıristiyan kabileleri, daha sonra İslâm'a girerken hür irade ve ihtiyarları ile girmişlerdir. Bugün müslümanlar arasında yaşayan hıristiyan kabilelerinin varlığı da bu hoşgörüyü göstermez mi?"⁽⁹⁷⁾ demektedir.

Fatih'in sırlara tanıdığı din hürriyeti ile bugün bile İstanbul'daki kiliselerin varlığı bütün icraatında gücünü ve ilhamını Kur'ân ve Sünnet'ten alan Fatih'in müsamahasının eseridir.⁽⁹⁸⁾

İslâm'ın yayılmasında zora başvurulmadığı ve vurulamayacağı konusunda M.Fuat Köprülü'nün dikkat çeken görüşleri de şöyledir:

(95) en - Nedvî, Ebu'l - Hasen Ali el - Hasenî, **Mâzâ Hasire'l - 'Alemlü Bi'nhitâ-ti'l - Müslimîn?** Mektebetü's - Sünne, Arapça yeni baskı, 1990 - Kahire, s. 290 - 291.

(96) en - Nedvî, a.g.e.s.291 - 292 ; İslâm'da Cihad konusunda daha geniş bilgi için bkz. el - Ahkâm'u's - Sultaniyye, s. 47 - 87 ; Seyyid Kutub, **Hâze'd - Din, Dârû's - Şurûk**, 14. baskı, Kahire - 1992, s. 91 - 95 ; Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 55 - 69 ; 112 - 113 ; Koçyiğit - Cerrahoğlu, I / 359, 512 ; Kur'ân-ı Kerîm'den Öğütler, s. 156 - 157, 201 - 205 ; Çalışkan, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 21 - 30 ; Şerif, Prof. Dr. İbrahim, **Min Heydi'l - Kur'ân'il - Kerîm fi'Alakâti'l - Müslimîn bi Gayrihim**, Dâru's - Sekâfeti'l - 'Arabiyye, 1992 - Kahire, s. 70 - 130.

(97) Şahin, a.g.m.s. 32.

(98) Bkz. Akgündüz, s. 61 v.d.

"Gerek fertler üzerinde, gerek zümreler ve cemaatler üzerinde, İslâmiyeti kabul etmeleri için herhangi bir zorlama hadisesine tesadüf edilemez ; çünkü böyle birşey İslâm Dinine aykırıdır."

"İslâm devletleri ve hükümdarları en kudretli devirlerinde bile, İslâm olmayanları zorla İslâm Dinine sokmak ve memleketlerinde başka dinlerden hiçbir eser bırakmamak gibi zulüm hareketlerine hiçbir zaman teşebbüs etmemişlerdir. Yoksa İspanya'da müslümanlara ve müsevîlere karşı tatbik edilen "yok etme siyaseti" ni müslüman devletler de kolaylıkla tatbik edebilirlerdi."

"Ortaçağ'da Bizans İmparatorluğu'nu asırlarca kana boyayan mez-hep mücadeleleri, Engizisyon devrinin vahşi hatıraları, Garp dünyasının korkunç Katolik-Protestan kavgaları, din hürriyeti meselesinde Şark ile Garp arasında bir mukayese yapabilmek için bize yeterli bir fikir verebilir. Protestan memleketleri, Kanunî Süleyman ordularını, kendilerini vicdan hürriyetine kavuştaracak bir kurtarıcı olarak büyük bir ümitle bekliyorlardı.⁽⁹⁹⁾

Ancak şunu da önemle belirtmek gerekir ki, İslâm'ın normal hal o-larak kabul ettiği sulhun manası ; müslümanların, çevresine gözünü kapaması, düşmanlarının durumuyla ilgilenmemesi demek değildir. Aksine müslümanlar çok uyanık olacaklar, diğer devletlerin teknik gelişmelerini yakından takip edecekler, her an harp edeceklermiş gibi, düşmanlarına karşı hazırlıklı olacaklar ve gerekli gücü her zaman muhafaza edeceklerdir. Kur'an da bunu emretmektedir.⁽¹⁰⁰⁾

Söz konusu Kur'ân âyetinde Allah Te'âla şöyle buyurmaktadır: "(Ey İnananlar!) onlara karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın. Bununla hem Allah'ın düşmanını, hem kendi düşmanınızı, hem de bunlar dışında sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korutursunuz."⁽¹⁰¹⁾

Görüldüğü gibi mü'minlerden hazırlamaları istenen kuvvet ve harp tedariki için beslenen atlar caydırıcılık özelliğine sahiptir. Ansızın düşmanların saldırılarına karşılık, gâfil avlanmamak içindir. Yoksa bu kuvveti istediğiniz şekilde haksızlıkta , zulümde kullanın demek değildir. Tarihte inananlar güç, kuvvet sahibi olduklarında da güçlerini asla zulüm ve haksızlıkta kullanmamışlardır. İslâm Tarihi bu gerçeğe şahadet etmektedir. Az önce meâli verilen ayetin devamındaki ayet ⁽¹⁰²⁾ ve Kur'ân'ın bütünlüğü içinde mevcut, konuyla ilgili bütün ayetler de aynı gerçeği ifade etmektedir. Diğer taraftan inkâr edilemez bir gerçek tir ki ; gayr-ı müslimlerin, İslâm'ın dışındaki inanç ve yaşayış sahibi toplumların elinde olduğu zaman da , bu maddî kuvvet ve harp üstünlüğü ; adeta bir zûlm aleti, zayıf toplumlara ve milletleri ezme, yurtlarını işgal edip sömürmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu gerçeğe de yine tarih ve özellikle yüz-yılımızdaki savaşlar, işgallar ; zayıf ülkelere ve özellikle müslümanlara reva görülen saldırılar şahadet etmektedir.

(99) Bkz. Çalışkan, s. 32.

(100) A.g.e.s. 32 - 33.

(101) 8 / Enfâl : 60.

(102) 8 / Enfâl : 61., "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, ona sen de yanaş ve Allah'a dayan ; O, hakkıyla iştirak eder ; hakkıyla bilendir."

Başka önemli bir nokta da ; İslâm Hukuk Tarihinde örneklerini rahatlıkla bulabileceğimiz gibi İslâm dışında bir dinin propagandasını yapan kimseleri öldürmek yerine, onları korumayı emretmektedir. Aynı felsefe ile hangi dinden olursa olsun ibadet yerlerinin de masumiyetini kabul etmekte, onların yıkılmasını, zarar görmesini tasvip etmemektedir.⁽¹⁰³⁾ Şüphesiz bu görüşün temeli de yine Kur'ân'a dayanmaktadır.⁽¹⁰⁴⁾

Hoşgörü ve tolerans dini olan İslâm ; insanları, gayr-ı müslimleri, İslâm'a girmeye zorlamaması şeklinde özetlenen sadece ilke bazından ö-teye geçmeyen bir barış konumunda kalmamızı yeterli görmemektedir. Bizi daha da ileriye götürerek barış konusunda fiilî adımlar atarak gayr-i müslimlerin şahsında insanlığa iyilik ve ikramda bulunmamızı istemektedir.⁽¹⁰⁵⁾ Bu konudaki ayet-i kerîme meali şöyledir:

"Allah sizi din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmekten, onlara adaletli davranmaktan men etmez. Çünkü Allah adalet yapanları sever."⁽¹⁰⁶⁾

İlâhî vahiy bağlarıyla bağlı olduğumuz geçmiş semâvî dinler bir tarafa, İslâm'a en uzak inançlara sahip müşrik putperestlerle ilişkilerimiz konusunda bile Kur'ân'ın bize öğrettiği şu gelecek altın tavsiyelerden daha üstün ve daha değerlisini görmek mümkün müdür? İşte ilgili âyetin meali:

"Ve eğer müşriklerden biri, sana sığınmak isterse, ona eman ver, ki, Allah'ın kelamını işitsin ; sonra da güven içinde bulunacağı yerine kadar onu ulaştır..."⁽¹⁰⁷⁾

İslâm, özündeki iyilik ve ikramda bulunma, kendisine sığınanlara eman verip emniyette hissedeceği yere kadar ulaştırma gibi hasletlerinden dolayı başka ülkelerde zulme uğrayanlara bile kucak açmıştır. İslâm Tarihi tetkik edildiğinde ırk, din, siyaset v.b. nedenlerle zulme uğrayanlar İslâm toprağında, müslüman ülkelerde daima sığınacak yer bulmuşlardır. Bu gerçeğe en bariz örnek 15. yüzyılda İspanya Kralı Ferdinand'ın yahûdileri toptan yok etmeye başlaması üzerine II. Beyazıt'ın onu kınayıp yahûdileri Türkiye'ye getirerek kurtarması olayıdır.⁽¹⁰⁸⁾

Görülüyor ki, İslâm ve müslümanlar aleyhine sürüp gelen klasik iddiaların aksine yukarıda zikredilen ayet meallerinden de açıkça anlaşılacağı üzere Kur'ân, müslümanlarla din konusunda savaşmayan, ülkelerinden çıkarmayan kimselere iyilikte bulunmayı, adaletli davranmayı yasaklamamaktadır. Müşrik de olsa müslümanlara sığınmak isteyenlere eman verip emniyetini sağlayarak, hakka irşad edilmeleri istenmektedir. Hatta bu kadarını da yeterli bulmayıp, daha da ileri giderek, şayet yolculuk halinde iseler her türlü tehlikelerden korunacakları yere ulaşmaya kadar onların himaye ve gözetimlerini müslümanların üstlenmesini emretmektedir.

(103) Çalışkan, s.31.

(104) 22 / Hac : 40.

(105) ed - Din, s. 191.

(106) 60 / Mümtehine : 8.

(107) 9 / Tövbe : 6.

(108) Bkz. Şahin, a.g.m.s. 33.

Sonra, İslâm ülkelerindeki gayr-ı müslimlerin inançlarını, örf ve adetlerini yaşama hürriyetini, kendilerini, mallarını ve namuslarını korumayı üstlenmekle yetinmeyip daha da ileriye giderek onlara genel hukuktan müslümanlara verdiği ölçüde, himaye ile beraber hürriyeti, şefkatle beraber adaleti veren "Lehum ma lena ve aleyhim ma aleyna = Bizim lehimize olan onların da lehinedir. Bizim aleyhimize olan onların da aleyhinedir." ifadesinde özetlenen İslâmî kaideden daha adaletli, daha merhametli, ümmetin birliği ve dayanışmasına daha hırslı olan başka bir kaide gösterilebilir mi? ⁽¹⁰⁹⁾

Yine meallerini vereceğimiz ayetlerden açıkça anlaşılacağı gibi, Kur'ân'î davetten daha geniş ufuklu, daha hoşgörülü, iyilikte daha ileri, devletler arasında barış içinde yaşama ve uluslararası barışı gerçekleştirmeye daha fazla önem veren başka bir davet olamaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm : "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş..."⁽¹¹⁰⁾ ve "Eğer onlar, sizden uzak dururlar, sizinle savaşmazlar ve sizinle barış içinde yaşamak isterlerse, Allah size, onlara saldırmak için yol vermemiştir." ⁽¹¹¹⁾ ayetleriyle barışa karşı barış ilkesini kabul etmekle beraber, müslümanların gayr-ı müslimlerle olan ilişkilerinin bu düzeyde kalmasını yeterli bulmamakta, daha önce mealini verdiğimiz Mümtehine Sûresi 8. ayetle müslümanlara, gayr-ı müslimlere karşı merhametli, iyi-liksever ve adaletli olmalarını tavsiye etmektedir.⁽¹¹²⁾

Bütün bunlar gösteriyor ki, Muhammed Ebû Zehra'nın ifadesiyle ; müslümanların gayr-ı müslimlerle olan ilişkilerinde İslâm ; insanların hayatına, fikir ve inanç hürriyetlerine, insanları doğru yola çağırmaya engel olma gibi durumlar sözkonusu olmadığı sürece sulh halinde yaşamayı esas kabul etmektedir.⁽¹¹³⁾

Hülâsa İslâm ; her millet, mezhep ve görüş mensup olanlara ; adaleti yerleştirmek, emniyet ve asayiş yaygınlaştırmak, insan kanı akıtılmasına, şeref ve namusun çiğnenmesine engel olmak uğruna yardımlaşma yolunda barış elini uzatmaktan bir an bile geri durmaz. Şartlar da gerektirse en ufak bir zulme razı olmaz.⁽¹¹⁴⁾ Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, insanlığı, fitratına uygun en doğru bir yola hidayet etmek, yeryüzünde adaleti tesis edip her türlü zulüm ve haksızlıkları, ah-laksızlıkları, insana yakışmayan her türlü hareketi ortadan kaldırmak, insanlığı karanlıklardan nûra çıkarmak için gönderilmiştir.⁽¹¹⁵⁾ Hz. Peygamber (s.a.v.) 'in Hudeybiye günü söylediği şu söz İslâm'ın ne derece hoşgörü, müsamaha ve barışa önem veren bir din olduğunu perçinlemektedir. O şöyle buyurmuşlardır : Allah'a yemin olsun ki, Kuryş kabilesi Beni ; akrabaların gözetildiği, şeref ve namus gibi değerlerin korunduğu bir teklife ne zaman çağırılmışlarsa o teklifi kabul etmişimdir."⁽¹¹⁶⁾ Zira O yeryüzünde mekârim-i ahlakı tamamlasın , alemlere

(109) Bkz. ed - Din, s. 191 - 192 ; Draz, Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru, s. 66 ; Çalıskan, s. 58.

(110) 8 / Enfâl : 61.

(111) 4 / Nisa : 90.

(112) ed - Din, s. 192.

(113) Bkz. Çalıskan, s. 21.

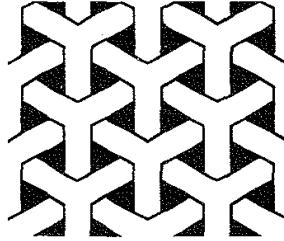
(114) ed - Din, s. 192.

(115) Bkz. 14 / İbrâhim : 1, 5 ; 17 / İsra : 9 ; 30 / Rûm : 30 ; 57 / Hadîd : 25 , 57 ; 65 / Talak : 11 v.b. âyetler.

(116) ed - Din, s. 192.

rahmet, insanlığa en güzel, en ideal bir model olsun diye en son gönderilen yüce bir Peygamberdir. Onun ahlakı ile ilgili olarak sahabilerden birisinin sorduğu soru üzerine Hz. Aişe (r.ahna) validemizin "Onun ahlakı Kur'ân'dı"⁽¹¹⁷⁾ şeklindeki cevabından da açıkça anlaşıldığı gibi O, hal ve tavırları, bütün güzel hasletleri ve özellikle hoşgörü, tolerans ve müsamahada insan için mümkün olan en yüksek ahlak çizgisini gösterebilmiş, hayatı Kur'ân'ın canlı bir yansıması olduğu tarih tarafından tescil edilmiş eşsiz bir Resul'dür. İnsanlığın hidayet ve saadeti için rahmeti sonsuz yüce Allah tarafından açılmış olan peygamberlik yolunu en ideal ve en olgun bir noktada tamamlayan şerefli bir peygamber'dir.

Şüphesiz bu en son, en ideal Peygamber'in (s.a.v.) en üstün ve en ideal şahsiyetinin ve 14 asırdır tarihe adlarını, çizgilerini şerefle yazdırmış, O'na tabi olan şanlı, şerefli ve hakikî mü'minlerin arkasında vahiy vardır, Kur'ân vardır. Hatta ve hatta Onun ve O'na tabi olan âl, ashâb ve ümmetinin arkasında varlık alemini yaratan, dolayısıyla bütün varlıkların hakiki terbiyecisi, alemdeki her türlü güzelliğin hakiki sahibi yüce Allah vardır.

(117) et , Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, (V. H. 310), *Câmi'u'l - Beyân an Te'vil - Âyi'l - Kur'ân*, Dâru'l - Fikr, Beyrut - 1988, 19 / 18.